

*Helmi Virtaranta litteroi Puasinkoissa Iljinin talossa 21.8.1977.
(Valokuvaajana Pertti Virtaranta. Suomen kielen nauhoitearkisto.)*

HELMIVIRTARANTA 1919–1999

Kuluvan vuosituhatosen viimeinen kesä on jäänyt mieleemme lämpimänä, jopa kuumana kesänä. Kesä 1999 ei unohdu hevillä suomalaisten mielestä. On toinenkin syy, miksi muutamat meistä sen tulevat muistamaan: mielessämme on kesän ajan lähes päivittäin ollut Helmi Virtaranta, hänen hiljainen sairastamisensa ja kuolinsanomien odottaminen. Allakan mukaan oli jo syksy, vaikka vielä oli kesäisen lämmintä, kun Helmi Virtaranta pääsi kaipaamaansa lepoon syyskuun 8. päivän viimeisellä tunnilla.

Helmi o.s. Linna syntyi 19.12.1919 Hämeenkyrössä. Siellä hän eli isovanhempien luona ensimmäiset vuotensa ja kävi alakansakoulun Vainion »pikkukoulussa».

Äidin mentyä naimisiin ja perheen muutettua Tampereelle hän jatkoi koulua Tammen kansakoulussa lähellä Aaltosen kenkätehdasta, jossa äiti oli töissä. Kansakoulun jälkeen oli vuorossa Huhtimäen kuusiluokkainen tyttökoulu. Keskikoulun jälkeen seurasi Tampereen Suomalaisen Yhteiskoulun lukio. Helmi Linna oli jo keskikoulussa innostunut kielistä. Saksanopettaja huomasi lahjakkaan lapsen ja antoi tälle yksityisopetusta ranskan kielessä, jonka opiskelu jatkui myös lukiossa.

Tulevan aviomiehensä Pertti Virtaranan Helmi Linna kohtasi lukioaikanaan. Kesäisin Helmi Linna oli töissä säästöpankissa ja kävi usein lauantaisin tansseissa. Hämeenkyrön Suoniemellä pienviljelijöi-

den iltamissa hän sitten kerran kohtasi Pertti Virtarannan. Siitä alkoi ystävyys. Pertti Virtaranta valmensi häntä ylioppilaskirjoitukseen kehottamalla lukemaan F. E. Sillanpäättä, ja ehkäpä sen ansiosta hän sai laudaturin Sillanpäättä käsittelevästä ylioppilasaineestaan. Ylioppilaaksi hän valmistui keväällä 1939. Helmi Linna oli haaveillut alkavansa opiskella kieliä tai matematiikkaa, mutta Pertti Virtaranta sai hänet muuttamaan suunnitelmansa. Ja näin hän rupesi lukemaan suomea. Pertti Virtaranta ohjasi hänet suoraan Martti Rapolan luennoille, ja siellä hän ihmetteli monen muunkin opiskelijan tavoin, mitä tekemistä affrikaatoilla ja Afrikalla oli suomen kielen kanssa.

Opiskelu keskeytyi alkuunsa, kun syttyi talvisota. Helmi Linna osallistui ilma- ja palovalvontaan. Talvisodan jälkeen jatkui opiskelu, kunnes syttyi jatkosota. Kesällä 1941 kotiseutukerho oli koolla Heinolan maalaiskunnassa, kun tuli ilmoitus uudesta sodasta. Pojat joutuivat rintamalle ja tytöt muihin maanpuolustustöihin. Helmi Linnasta tuli lotta. Hän toimi silloisessa Äänislinnassa kansliolottana heinäkuun puolestavälistä 1942 syyskuun puoleenväliin 1943. Hänen tehtävänään oli käydä maksamassa sotilaille kuukausirahat ja tupakat. Takaisin Helsinkiin tultuaan Helmi Linna aikoi jatkaa opintojaan, mutta maan tilanne vaati taas muuta. Hänen oli joko mentävä mottimetsään tai osallistuttava ilmatorjuntaan. Jälkimmäisessä työssä vaadittiin saksan kielen taitoa, ja niin Helmi Linna joutui Helsingin ilmatorjuntarykmentin 14. VH-patterin valonheitinyksikköön. Siellä hän palveli huhtikuusta lokakuuhun 1944. Lotat eivät saaneet kantaa asetta, mutta koska kalliita laitteita piti niiden käyttäjien pystyä puolustamaan, hänen täytyi opetella italialaisen ternikiväärin käyttö.

Sodan aikana Helmi Linna ja Pertti Virtaranta tapasivat vain kerran. Molemmat

olivat sitä mieltä, että niissä oloissa ei pidä mennä naimisiin ja perustaa perhettä. Sodan jälkeen Helmi Linna sai Pertti Virtarannalta kirjeen, jossa tämä pyysi häntä käymään Tampereella. Pertti Virtarannalla oli jalassaan pitkät, komeat pieksut ja yllään puoliturkki. Niihinköhän Helmi Linna sitten rakastui, kun hän suostui kosintaan, vaikka hänellä olikin ollut »vispilänkauppaa» toisen kanssa! Satakuntalaisen osakunnan kesäjuhllilla julkaistiin heidän kihlauksensa v. 1945. Oma lukunsa on sitten heidän naimisiin menonsa samana vuonna. Helmi Linna ja Pertti Virtaranta liikkuivat yhdessä murteenkeruumatkoilla, ja tämä oli ilmeisesti hermostuttanut Pertti Virtarannan äidin. Kerran kun he palasivat keruumatkaltaan Karkkuun, ilmoitti äiti, että heidät vihitään seuraavana sunnuntaina vanhassa kirkossa. Helmi Linnalle tuli kiire lainailla vihkipukua, kenkiä ja muuta tarpeellista. Häät olivat pienet, mutta häämatkalle nuoripari kuitenkin lähti Aulangolle. Äidin kauhuksi he ottivat mukaansa kirjoituskooneen — ja niinpä »Eteläkarjalaisten murteiden s» kirjoitettiin puhtaaksi.

Helmi ja Pertti Virtarannan esikoistytär Merja syntyi Karkussa 1946 ja Forssassa oloaikana v. 1947 syntyi Antti. Vuonna 1946 ilmestyi ensimmäinen Helmi Virtarannan julkaisu: »Yrjö Koskisen Hämeenkyrön pitäjänkertomuksen kielestä» (Satakunta. Kotiseutututkimuksia XIII). Helmi Virtarannan pro gradu -tutkielma valmistui lokakuussa 1947 ja se käsitteli F. E. Sillanpään kieltä ja tyyliä. Samasta aiheesta hän kirjoitti vielä artikkelin »Muuan F. E. Sillanpäälle ominainen tyylikeino» (Satakunta XIV. 1948). Syksyllä 1947 hän suoritti suomen kielen laudaturin. Seuraavana vuonna perhe muutti Ruotsiin, kun Pertti Virtarannasta tuli Lundin yliopiston suomen kielen lehtori. Sieltä käsin Helmi Virtaranta kävi suorittamassa kotimaisen kirjallisuuden laudaturin ja kansanrunouden cum laude

approbaturin ja sai filosofian kandidaatin paperit joulukuussa 1948. Lundin aikana heille syntyi vielä kaksi tyttäretä: Kirsti 1949 ja Liisa 1952.

Lundissa Virtarannat tutustuivat Julius Mägisteen ja tämän perheeseen. Helmi Virtaranta kirjoitti puhtaaksi Julius Mägisten erittäin suuritöisen ja vaikealukuisella käsialalla kirjoittaman teoksen »Värmlandsfinska ortnamn» I-II (1966 ja 1968). Mägisten ansioksi voi katsoa sen, että Virtarannat lähtivät tallentamaan Vermlannin suomaalaisten kieltä, vaikka hän itse ei enää matkoille lähtenytäkään. »Niittahon Jussia ette kyllä tavoita», oli Mägiste sanonut. »Ja vaikeaa se olikin», Helmi Virtaranta sanoi muistellessaan Ruotsin aikoja. Virtarannat tutustuivat Lundissa myös Frankfurtista kotoisin oleviin Sonja ja Franz Pauliin. Franz Paul edusti Lundissa Perutz-filmiä ja ehdotti, että haastattelut tulisi dokumentoida myös valokuvin. Virtarannoille ostettiin Retina-kamera, ja Helmi Virtaranta pyrki voluntääriassistentiksi Frimanin valokuvaamoon. Siellä hän kävi toista vuotta ja perehtyi paitsi valokuvaukseen myös valokuvien kehittämiseen. Helmi Virtarannan omin sanoin hän oppi »kaiken, mitä pimeissä huoneissa tehtiin».

Helmi Virtaranta viihtyi Ruotsissa — sieltä hän ei olisi halunnut lähteä pula-ajan Suomeen. Mutta pakko oli vuonna 1955 palata Helsinkiin, kun Lauri Hakulinen, joka oli alun perin heidät houkuttanut Lundiin, tuli pyytämään Pertti Virtarantaa Karjalan kielen sanakirjan päätoimittajaksi. Perusteluksi Hakulinen esitti vielä sen, että kouluikäisten lasten oli päästävä suomenkieliseen kouluun. Helmi Virtaranta tuli osapäivätyöhön sanakirjan toimitukseen. Elämä oli rankkaa, töitä ja asuntovelkaa oli paljon. Kun työpäivän jälkeen oli lapset ruokittu, Helmi Virtaranta luki heille ja naapurustonkin lapsille iltasatuja. Lasten mentyä nukkumaan hän hyppäsi raitiovau-

nuun ja vei kahvia termoskannussa yliopistossa myöhään töitä tekevälle miehelleen. Tuolta ajalta on Helmi Virtarannan toimittama satukokoelma »Sinipeukaloinen tyttö. Lyydiläisten, vienalaisten ja inkeriläisten kansansatujen mukaan» (1957).

Helmi Virtaranta toimi Karjalan kielen sanakirjan toimittajana toukokuusta 1955 vuoden 1961 loppuun ja sen jälkeen toimittussihteerinä kaksikymmentä vuotta, jona aikana ilmestyivät sanakirjan kolme ensimmäistä osaa. Vielä viidennen osan artikkeleista on runsas kaksikymmentä sivua hänen kirjoittamaansa. Sen, miten valtavan työn Helmi Virtaranta sanakirjassa teki, voivat vain sanakirjan toimittajat ymmärtää — vaikea sitä on muille kertoa. Tavallisen artikkelien kirjoittamisen ja ennen kaikkea muokkaamisen lisäksi Helmi Virtaranta kirjoitti suuren määrän sanalippuja sanakirjan arkistoon: vienankarjalaista aineistoa 14 000 lippua ja tverinkarjalaista aineistoa 6 600 lippua.

Helmi Virtaranta osallistui kaikkien Pertti Virtarannan teoksien työstämiseen. Jokaista kirjaa he olivat Helmi Virtarannan sanoin »keräämässä ja laatimassa yksissä tuumin». Voi sanoa, että Helmi Virtaranta kirjoitti puhtaaksi lähes kaikki Pertti Virtarannan kirjat, osallistui niiden korrehtuurinlukuun sekä muuhun toimittamiseen. Hän suomensi kirjojen karjalaiset ja lyydiläiset tekstit. Erityisen kauniita ja herkkiä ovat hänen itkuvirsien suomennoksensa. Helmi Virtarannan nimi tekijänä miehensä nimen vieressä on kuitenkin mainittu vain teoksissa »Kauas läksit karjalainen. Matkamuielmia tverinkarjalaisista kylistä» (1986), »Karjalan kieltä ja kansankulttuuria I: Tverinkarjalaisia kielennäytteitä» (1990) ja »Ahavatuulien armoilla. Itkuvirsiä Aunuksesta» (toimittaneet Raija Koponen ja Marja Torikka; 1999). Helmi Virtarannan toimittamia julkaisuja ja artikkeleita ovat seuraavat: Vilho Jyrinoja, »Akonlahden arkea

ja juhlaa» (1965), G. N. Makarov, »Sananlaskuja Aunuksen Prääsästä» (Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja 71. 1971), Aleksanteri Sarala, »Suistamolaisia sananparsia» (1968), »Vienalaisia runonlaulajia ja tietäjiä» (1975) ja »Iivo Marttisen kalastuskertomuksia Vienan Karjalasta» (Kalevalaseuran vuosikirja 56. 1976). Hän piti Tallinnan fennougristikongressissa vuonna 1970 esitelmän »Methodisches zur Redaktion des Karelischen Wörterbuches».

Lisäksi Helmi Virtaranta oli mukana useilla murteenkeruumatkoilla miehensä kanssa: eri puolilla Suomea vuodesta 1945 lähtien, Ruotsissa asuvien inkeriläisten ja karjalaisten parissa useita kertoja vuodesta 1950 lähtien, Vermlannin suomalaisalueilla vuodesta 1954 lähtien ja Neuvostoliitossa Karjalan tasavallassa ja Tverin alueen karjalaiskylissä vuodesta 1957 lähtien. Oikeastaan vain amerikansuomalaisten pariin tehdyillä matkoilla Helmi Virtaranta ei ollut mukana. Keruumatkojen tuloksia on Helmi Virtaranta luovuttanut Suomen kielen nauhoitearkistoon noin 260 tuntia. Eniten (200 tuntia) hän on tallentanut karjalaisista perinnettä: itkuvirsiä ja muuta runoutta, satuja, tarinoita, uskomuksia, tapoja ym. Tämän lisäksi hän on nauhoittanut lyydiä ja vepsää yhteensä 30 tuntia sekä suomen murteita samoin 30 tuntia. Pertti Virtarannan arkistoa silmäillessä (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa) on pakko huomata, kuinka suuren työn on Helmi Virtarantakin tehnyt: hän on esimerkiksi kirjoittanut puhtaaksi yhteisten matkojen päiväkirjat ja tehnyt nauhoituksista sisällysluettelaita.

Tunnustusta Helmi Virtaranta on saanut valokuvistaan. Valitettavasti tässäkin on käynyt niin, että turhan usein kunnia on mennyt hänen miehelleen. Pertti Virtaranta ryhtyi valokuvaamaan vasta vuonna 1963, kun hän lähti Tveriin ilman puolisoaan, joka koulutti hänet pikaisesti ennen

matkaa. Myöhemmillä yhteisillä matkoillaan he valokuvasivat molemmat eivätkä pitäneet tarkkaa lukua, kumpi minkäkin kuvan otti. Helmi Virtaranta ei sitä pitänyt kovin pahana asiana, itse kuvat ovat ottajaa tärkeämpiä. Helmi ja Pertti Virtaranta lahjoittivat valokuvansa Museovirastoon, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kuvaarkistoon ja Suomen kielen nauhoitearkistoon Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseen. Helmi ja Pertti Virtarannan valokuvat ovat olleet esillä useissa näyttelyissä: »Karjala-kuvia» (Suomesta, Karjalan tasavallasta, Tverin alueelta) 1983–1994 yli 20 paikkakunnalla Suomessa, muissa Pohjoismaissa, Keski-Euroopassa ja Karjalan tasavallassa sekä »Kuvia Ruotsin ja Norjan ’suomalaismetsiltä’» Hälleforsissa 1988 ja Torsbyssä 1989. Näyttely »Fennougristikongressit 1960–1985 kuvina» oli Debrecenin VII Fennougristikongressissa 1990, ja koko näyttelykuvasto lahjoitettiin VII kongressin kuvilla täydennettynä Debrecenin Deri-museoon (117 kuvasuurennotta). Helmi Virtaranta osallistui Suomen valokuvataiteen museon näyttelyyn »Iris. Suomalaisia naiskuvaajia 1910–1960-luvuilta» Helsingissä vuonna 1992. Suunnitteilla on hänen kuviensa uusi näyttely Kuhmon Juminkekoon. Helmi Virtaranta jaksoi vielä viime keväänä valikoida kuvia tähän tulevaan näyttelyyn.

Helmi Virtaranta oli Karjalan Sivistysseuran kunniajäsen vuodesta 1976, Vuokkiniemi-Seuran kunniajäsen vuodesta 1991 ja Lyydiläisen Seuran kunniajäseneksi hänet kutsuttiin tänä vuonna. Hän sai (yhdessä miehensä kanssa) Samuli Paulaharju -palkinnon 1985 ja Kalevalaseuran tunnustus-palkinnon 1991.

Heikki Leskinen kirjoittaa Virittäjässä 3/1997 (s. 449): »(Pertti) Virtarannan elämänkaaren tarkastelu pakottaa kysymään, kuinka yksi ihminen on ennättänyt saada noin paljon aikaan.» Ilman puolisoa hänen

elämäntyönsä ei olisi yltänyt samoihin mittoihin. Helmi Virtaranta ei ollut vain ahke-
ra työtoveri, kuten edellä olevasta on käy-
nyt ilmi, vaan myös kaikista käytännön asi-
oista huolehtiva perheenäiti, täydellisen
työrauhan antava, ymmärtävä puoliso. Hel-
mi Virtaranta oli se, joka oli vastuussa ko-
dista ja lapsista ja murteenkeruumatkoilla-
kin kantoi jatkuvaa huolta heistä. Hän so-
peutui miehensä elämänrytmiin: aina oli
tehtävä »jotain rakentavaa», kuten tyttäret
muistelivat. Edes käsitöiden tekoa Pertti
Virtaranta ei pitänyt arvossa — Helmi Vir-
taranta ottikin kutimen esiin, kun mies oli
matkoilla. Heidän perheeseensä kuului vuo-
sia myös anoppi, mikä ei aina ollut miniäl-
le helppoa. Raskasta oli myös lapsenlapsen
vakava sairastuminen ja kuolema. Helmi
Virtarannan selkä vihoitteli monesti, mutta
koskaan hän ei valittanut. Usein yllätimme
hänet työpöytänsä äärestä tekemässä työtä
seisten, keruumatkoille lähtöäkään ei selkäsärky estänyt. Kun Helmi Virtaranta sairastui vakavasti ja tauti eteni niin pahaksi, että hän joutui sairaalahoitoon keväällä 1997, luulimme kaikki, että hänen aikansa oli läh-
teä ennen miestänsä. Mutta toisin kävi —
hänen kärsimyksensä kestivät vielä yli kak-
si vuotta.

Raija Koponen ja minä työskentelimme
Karjalan kielen sanakirjan toimituksessa

yhdessä Helmi Virtarannan kanssa yli 16
vuotta. Toisaalta hän pysytteli etäällä — oli-
han hän meidän äitimme ikäpolvea — toi-
saalta hän tuli hyvinkin lähelle varsinkin
keskustellessamme lapsista. Helmi Virta-
ranta oli hyvin arkisen realistinen ihminen,
mutta Ruotsin aikoja muistellessaan hän
tuntui meistä toisinaan romantikolta. Opim-
me tuntemaan, milloin olimme tehneet jo-
tain väärin, vaikka hän ei koskaan moitteen
sanaa varsinaisesti sanonutkaan. Mutta
opimme myös tietämään, milloin olimme
tehneet työmme hyvin, vaikka emme myös-
kään kiitoksen sanaa kuulleet. Itsestään sel-
vää oli, että jokainen tunsu vastuun työstään.

Helmi Virtaranta arvosti naisia. Elä-
mänsä eri vaiheissa hän oli nähnyt naisten
vahvuuden; jo hänen oma äitinsä oli kiel-
täytynyt avioliitosta keuhkotautiin sairastu-
neen miehen kanssa, koska se olisi tietänyt
mahdollisesti sekä äidin että tulossa olevan
lapsen kuolemaa. Helmi Virtaranta oli myös
itse erinomainen esimerkki sitkeästä, vah-
vasta naisesta, joka ei ottanut itselleen kun-
niaa tekemisistään. Tärkeää oli, että työ tuli
tehdyksi, kuka sen sitten tekikin. ■

MARJA TORIKKA

*Kotimaisten kielten tutkimuskeskus,
Sörnäisten rantatie 25, 00500 Helsinki
Sähköposti: marja.torikka@domlang.fi*